

ЗАЙЧЕНКО ІВАН

доктор педагогічних наук, професор, викладач комунального вищого навчального закладу «Уманський гуманітарно-педагогічний коледж» імені Т. Г. Шевченка

ZAICHENKO IVAN

a Doctor of Pedagogics, a professor, a lecturer at the Municipal Higher Educational Institution *Taras Shevchenko Uman Humanitarian-Pedagogical College*

Бібліографічний опис:

Зайченко, І. (2020) Ігор Бугаєвич – науковець, педагог, філокартист (до 100-річчя від дня народження). *Народна творчість та етнологія*, 2 (384), 100–105.

Zaichenko, I. (2020) Ihor Buhayevych as a Scientist, Teacher, Deltiologist (On the Occasion of the Centenary of Birthday). *Folk Art and Ethnology*, 2 (384), 100–105.

ІГОР БУГАЄВИЧ – НАУКОВЕЦЬ, ПЕДАГОГ, ФІЛОКАРТИСТ (до 100-річчя від дня народження)

Ігор Васильович Бугаєвич (1919–1992), кандидат педагогічних наук (1959), доцент (1965), у 1972–1986 роках доцент Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т. Г. Шевченка (нині – Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, далі – Чернігівський університет), знаний в Україні історик педагогіки, а як філокартист – відомий у колишньому Радянському Союзі. Автор монографій «Ручной труд в общеобразовательных школах дореволюционной России» (Ленінград, 1958); «Праця як навчальний предмет в школах Української РСР» (Київ, 1970); «Українські листівки та філокартія» (Київ, 1971). 22 грудня 2019 року виповнилося 100-річчя з дня його народження.

Зустріч з мудрою людиною може відіграти в житті таку роль, що цілковито змінить напрям діяльності. Так трапилось і зі мною, автором цієї статті, коли я познайомився з Ігорем Васильовичем. Сталось це в далекому 1980 році, ми працювали разом у Чернігівському педагогічному інституті. Учений аргументовано й наполегливо переконав мене, математика за фахом, розпочати наукові дослідження в галузі історії педагогіки, запропонувавши конкретну дослідницьку тему, а саме – «Педагогічні ідеї та погляди Л. І. Глібова», яка надалі у процесі роботи трансформувалася в більш розлогу – «Розвиток педагогічної думки в прогресивній журналістиці України другої половини XIX ст.». Мій старший наставник надавав усі необхідні консультації, вичитував і редагував мої дослідницькі матеріали, спрямовуючи напрям педагогічного дослідження. Він порадив поступати в аспірантуру, запропонувавши допомогу як неофіційного наукового керівника.

Отже, я став науковцем з історії педагогіки, доктором педагогічних наук, професором, автором чотирьох монографій, трьох підручників, понад 80 навчальних і навчально-методичних посібників з педагогіки, історії педагогіки, методики навчання математики, автором понад 200 наукових статей. Висловлюю слова глибокої вдячності *Людині*, яка розгледіла в мені й багатьох інших молодих викладачах іскру науковця, допомогла піднятися до відповідного професійного рівня. Низько вклоняюся його світлій пам'яті, таланту вченого, педагога, наставника.

Наукові інтереси Ігоря Васильовича насамперед були пов'язані з історією педагогіки. У 1959 році в Ленінградському педагогічному інституті імені М. М. Покровського (нині – Російський державний педагогічний університет імені О. І. Герцена, далі – РДПУ імені О. І. Герцена) він захистив кандидатську дисертацію на тему: «Ручной труд в общеобразовательных средних школах дореволюционной России». 30 листопада 1960 року Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти СРСР видало йому диплом за № 000131 кандидата педагогічних наук. Це ж міністерство 27 вересня 1965 року на основі ухвали Вищої атестаційної комісії від 31 липня 1965 року затвердило видати диплом МДЦ № 026789 доцента. У своїх подальших дослідженнях Ігор Васильович розширював і поглиблював ідеї, викладені в дисертації, авторефераті дисертації, а також спрямував свої дослідження в бік вивчення розвитку теорії і практики ручної праці в загальноосвітніх навчальних закладах України дожовтневої та післяжовтневої доби, про що свідчать його численні науково-методичні праці, зокрема такі, як: «Розробка питань трудового навчання в початкових школах на Україні в дожовтневий період» (1965), «Теорія і практика трудового навчання на Україні в дожовтневий період» (1965), «Проблеми трудового навчання і виховання учнів в історії радянської школи і педагогіки на Україні (1917–1967)» (1967), «Шляхи розвитку трудового навчання в початкових класах на Україні в довоєнний період (1920–1941)» (1967), «Поурочное пособие по ручному труду» (1964), «Погляди І. Я. Франка на трудове виховання» (1966), «Класик вітчизняної педагогіки про трудове навчання молодого покоління» (про К. Ушинського – І. З., 1974) та ін.

Заслужують на увагу його навчально-методичні матеріали з історії педагогіки: «Використання місцевого матеріалу в курсі історії педагогіки» (1964), «Практикум з методики ручної праці для вчителів початкових класів» (1965), «Наочність на лекціях з історії педагогіки» (1965), «Праця як навчальний предмет» (1970), «Історія педагогіки. Методичні вказівки для самостійного вивчення курсу студентами заочниками» (1972) тощо, які й нині залишаються актуальними для вивчення педагогічних дисциплін студентами вищих педагогічних навчальних закладів

Його твори друкували видання: «Ученые записки Ленинградского педагогического института имени А. И. Герцена», «Советская педагогика», «Начальная школа», «Радянська школа», «Педагогіка – республіканський науково-методичний збірник», «Викладання української мови і літератури в школі», «Український історичний журнал», «Народна творчість та етнографія», «Советский коллекционер», «Общественное питание», журнали «Україна», «Вітчизна», збірники різноманітних науково-практичних конференцій при педагогічних інститутах України і СРСР, газети «Соціалістична культура», «Деснянська правда», «Гарт» тощо. Статті й розвідки, надруковані в цих та інших виданнях, є цінним матеріалом для науковців у сфері загальної педагогіки та історії педагогіки, для студентів і викладачів вищих навчальних закладів, дослідників у галузі філокартії, етнографії, народної творчості, культурології, педагогів загальноосвітніх навчальних закладів, широкого загалу освітян.

Ігор Васильович написав низку статей до тому «История городов и сел. УССР. Черниговская область», використовуючи архівні матеріали Центрального державного історичного архіву в

Ленінграді, куди він був відряджений Чернігівським обкомом КПУ з 1 по 6 лютого 1981 року, а також матеріали з Бібліотеки імені Михайла Салтикова-Щедріна (нині – Російська національна бібліотека).

Науковий авторитет Ігоря Васильовича в тогочасному педагогічному середовищі УРСР був доволі високим. Свідченням цього є і той факт, що одним із рецензентів поширеного на той час підручника «Історія педагогіки, Київ, 1973» (автори М. С. Гриценко, Б. Н. Мітюров, М. В. Мойсеєнко, В. З. Смаль та ін.) був І. В. Бугаєвич. З 1966 року він – науковий кореспондент Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР.

У своїх дослідженнях Ігор Васильович розкривав погляди І. Франка, К. Ушинського, О. Духновича, Л. Глібова, П. Лесгафта, М. Пирогова, Л. Толстого та інших педагогів і культурно-освітніх діячів на проблеми трудового виховання і ручної праці в загальноосвітній школі, таким чином, привносячи елемент новизни в аналіз творчої спадщини цих педагогів і письменників, а також в історію розвитку поглядів на проблеми ручної праці в загальноосвітніх середніх навчальних закладах.

Ігор Васильович був своєрідною і самодостатньою особистістю; на всі речі, події, явища й факти мав власну, незалежну точку зору і ніколи не підлаштовувався під загальну думку; відверто й нетерпимо ставився до багатьох недоліків і негараздів, зокрема й побутових; відрізнявся прямим і доволі категоричним характером, володів ґрунтовними знаннями світової історії та історії України, педагогіки, історії педагогіки, інших гуманітарних і педагогічних дисциплін (вочевидь, цьому значною мірою сприяла Ленінградська науково-педагогічна школа, одна з кращих у тогочасному СРСР); був високопрофесійним педагогом і тонким психологом, водночас простим і відвертим, нерідко з хитруватою посмішкою у вусах і своєрідним дотепним українським гумором. Однак, в окремих випадках, у спілкуванні з деякими особами не вирізнявся дипломатичністю, інколи ставав «не зручним» співрозмовником. Безпомилково бачив кар'єристів, пристосуванців, підлабузників, хабарників, номенклатурників тощо і непримиренно ставився до них, позаяк сам, як фронтовик, таким ніколи не був. Тому в його товаристві усі ці люди почували себе надто дискомфортно, тим паче, що за певних умов, він міг прямо в очі сказати конкретній людині все, що про неї думав. Особливо це не подобалося керівництву, якому потрібні лише послухні вірнопіддані. Ігор Васильович дорожив званням фронтовика і ніколи не опускався до рівня прислужництва через те, що він підлеглий. Його оцінки людей здебільшого були об'єктивними і справедливими.

У характеристиці, виданій адміністрацією Херсонського педагогічного інституту (нині – Херсонський державний університет, далі – Херсонський університет) мене вразила оцінка про те, що Ігор Васильович проводив лекції на «достатньому ідейно-науковому і теоретичному рівні». Не коментуватиму оцінки ідейного рівня, але, знаючи його особисто, багато спілкуючись з ним стосовно мого науково-педагогічного дослідження, відвідуючи його заняття, будучи свідком його консультацій зі студентами-практикантами Чернігівського університету, я категорично не погоджуюся з цим твердженням. Вважаю, що якість лекцій, практичних занять, консультацій відповідали найвищому науково-теоретичному рівню. Він не викладав «номенклатурну» педагогіку й історію педагогіки, засновану на принципах класовості й партійності (тим паче, ніколи не був членом партії), і що не виходила за межі вивчення педагогічних ідей і поглядів В. Леніна, К. Маркса, Ф. Енгельса, М. Калініна, Н. Крупської, А. Луначарського, А. Макаренка та інших, а подавав справжню, науково виважену й об'єктивну педагогіку та її історію, максимально залучаючи матеріали з історії української педагогіки та її педагогів, письменників, культурно-освітніх діячів. Це засвідчують і його науково-методичні праці з історії педагогіки, у чому особисто має змогу переконатися кожен з наших читачів.

У 1980 роках Ігор Васильович говорив про такі речі, які були несприйнятливими для тогочасної радянської людини, але надто суголосні зі сьогоденням. Добре знав історію України і боротьби українців за свою незалежність. Як педагог і полтавчанин, він ще тоді розповідав про свого земляка, шельмованого радянською владою, відомого нині українського педагога й релігійного діяча Григорія Ващенка, про стосунки Г. Ващенка й А. Макаренка, яких пов'язував Полтавський учительський інститут (нині – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка), про оцінку Г. Ващенком творчості й особистості А. Макаренка. І. Бугаєвичу були близькі ідеї дисидентства. Він розділяв і палко підтримував позицію академіка А. Сахарова та його однодумців, Народного руху України; стверджував, що рано чи пізно Радянський Союз розпадеться, оскільки занепадає економічно й тримається на антилюдській ідеології, на «штиках і ГУЛАГах» (а безмежно так тривати не може); підкреслював, що Україна з середини XVII ст. була й донині залишається колонією Московії, і що російський більшовизм не приніс Україні нічого корисного, а лише смерть, голодомори, розрухи, нищення українців як нації – мови, освіти, преси, культури й релігії. Імовірно, і його сімейна трагедія (батько за походженням службовець по найму 1920 р. загинув на фронті, займав посаду члена штабу оборони м. Полтави від банд Денікіна) сприяла формуванню доволі критичного ставлення до радянської дійсності. Ігор Васильович сам пережив Голодомор 1932–1933 років, добре знав про репресії 1937 року і Голодомор 1947 року. Деякі події та факти з тих часів описав у своїх творах: «Жертви четвертої революції», «Кобзарська дума про голод», «Спомин про Василя Стефаника» – всі ці матеріали надруковані у Збірнику Матеріалів «Голод–33-й» (Київ, 1990), а «Доля головного агронома» – у книзі «Розстріляний 37-й» (Київ, 1990).

Доля кидала Ігоря Васильовича по багатьох місцях колишнього Радянського Союзу й Європи. Народився майбутній учений в Полтаві. Після закінчення 1935 року семи класів Диканської другої неповної середньої школи, поступив навчатися до Ленінградського хіміко-технологічного технікуму. У 1939 році був призваний до Робітничо-селянської червоної Армії (РСЧА). Після мобілізації навчався в технікумі, після завершення якого був направлений на роботу в Семипалатинськ і закінчив курси. З 1942 року брав участь у війні на різних фронтах – Південному, Центральному, 2-му Українському тощо, обіймав посаду працівника військово-залізничних органів. Після розгрому фашизму перебував у Німеччині з військами 1-го Українського фронту, звідки наприкінці 1945 року був демобілізований. За участь у війні був нагороджений медаллю «За победу над Германией» (1945).

У 1946–1948 роках працював на різних посадах Укркоопспілки у Дрогобицькій області. У 1949 році вступив на історичний факультет РДПУ імені О. І. Герцена, де одночасно навчався на двох відділеннях – стаціонарному і заочному. Закінчив повний курс 1951 року, один рік працював у Коропецькій середній школі Тернопільської області вчителем історії, викладав Конституцію СРСР. У 1952 році через сімейні обставини повернувся до Ленінграда, де певний час працював учителем історії у НСШ № 97, а згодом в СШ № 102.

Восени 1954 року вступив на стаціонарне відділення аспірантури (кафедра педагогіки), за сумісництвом працював у школі й Ленінградському міському інституті удосконалення вчителів. Після закінчення аспірантури 1957 року був залишений в інституті як викладач кафедри педагогіки початкової освіти, а 1960 року був обраний по конкурсу на посаду старшого викладача Вінницького педагогічного інституту (нині – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського). У 1966 році перейшов до Херсонського університету. У 1972–1986 роках – доцент кафедри педагогіки Чернігівського педагогічного інституту.

В останнє десятиліття свого життя Ігор Васильович активно цікавився проблемами етнопедagogіки, народної творчості й етнографії, філокартії. Філокартію почав вивчати ще

в Ленінграді після закінчення Другої світової війни, збираючи листівки з історії України, зокрема, Полтавщини. Проте інтерес дуже швидко перемістився від простого ознайомлення з визначними пам'ятками, зображеними на листівках, до збирання їх серій і циклів за певними напрямками і періодами. Філокартію розглядав як допоміжну історичну дисципліну (Український історичний журнал, 1968. № 1), як джерело етнографії (Народна творчість та етнографія, 1965) і краєзнавства (1965), як один з методів виховної роботи зі студентами (1969). За його переконанням, листівки дають змогу вивчати історію України з різних точок зору – політичної, економічної, історичної, географічної, технологічної, естетичної, морально-виховної тощо. Засобами філокартії він проводив помітну пізнавально-просвітницьку роботу як серед студентів, так і багатьох просвітян. Був організатором і автором текстів каталогів філокартистських виставок: «Посвящается 1075-летию летописного Чернигова», Чернігів, 1983; «175 лет со дня рождения Н. В. Гоголя», Чернігів, 1984; «125 лет со дня рождения Н. С. Самокиш», Чернігів, 1985; «Життя і творчість М. М. Коцюбинського», Вінниця, 1985; «Життя і творчість М. М. Коцюбинського», Чернігів, 1985; «Філокартична Шевченкіана», Київ, 1986; «Українське народне мистецтво», Чернігів, 1988; «Філокартия в борьбе за трезвость», Ромни, 1988; «Літературно-мистецька Чернігівщина», 1989; «Життя і творчість Лесі Українки», Рівне, 1991.

Як відзначають сучасні дослідники в галузі філокартії, своїми науковими працями Ігор Васильович сприяв формуванню її теоретичних основ, методики і практики, зокрема, виділив художні та фотонатурні види ілюстрованих листівок, а документальні визначив як різновид останніх. Він також розрізняв чисті листівки, що не використовувалися за призначенням, і відкриті листи з письмовим повідомленням, вказаною адресою, поштовою маркою і штемпелем.

Засобами філокартії дослідник привносив елемент новизни як у зміст, так і в методи викладання та навчання курсу історії педагогіки.

Відаючи глибоку повагу і пошану Ігорю Васильовичу Бугаєвичу, непересічному вченому і педагогу, чия діяльність і творча спадщина є помітним внеском у розвиток педагогіки та історії педагогіки України, підготовки та виховання педагогічних кадрів і науковців; справа якого стверджувала українську національну ідею, була прикладом патріотизму і служіння Україні, хочеться побажати сьогodнішньому молодому поколінню глибоко вивчати, критично осмислювати спадщину попередників і творчо використовувати все те цінне, передове і прогресивне, що вона містить. Адже це сприятиме утвердженню й розвитку самостійної, соборної і незалежної Української держави, а також заохотиме ставитися з увагою і шанобою до батьків, рідних, учителів, радників по життю тощо.

Журнал «Народна творчість та етнографія» надрукував такі статті Ігоря Бугаєвича:

1. Бугаєвич І. Сучасний народний кобзар Костянтин Яцик. *Народна творчість та етнографія*. 1964. № 1.
2. Бугаєвич І. Філокартія як джерело етнографії. *Народна творчість та етнографія*. 1965. № 3.
3. Бугаєвич І. О. В. Духнович. *Народна творчість та етнографія*. 1965. № 6.
4. Бугаєвич І. Кобзарство у філокартії. *Народна творчість та етнографія*. 1967. № 1.
5. Бугаєвич І. З бандурою до Берліна. *Народна творчість та етнографія*. 1968. № 1.
6. Бугаєвич І. Незабутня подорож. *Народна творчість та етнографія*. 1968. № 2.
7. Бугаєвич І. Невідомі портрети Устима Кармалюка. *Народна творчість та етнографія*. 1976. № 4.

8. Бугаєвич І. Українське народне мистецтво у філокартії. *Народна творчість та етнографія*. 1980. № 6.
9. Бугаєвич І. Вчитель образотворчого виробничого навчання. *Народна творчість та етнографія*. 1983. № 5.
10. Бугаєвич І. Гоголіана Т. М. Демченка. *Народна творчість та етнографія*. 1984. № 2.
11. Бугаєвич І. Кобзарський шлях Левка Ступака. *Народна творчість та етнографія*. 1984. № 4.
12. Бугаєвич І. Співець із Лавіркового. *Народна творчість та етнографія*. 1987. № 1.
13. Бугаєвич І. Перекази про перебування Т. Г. Шевченка на Хортиці. *Народна творчість та етнографія*. 1987. № 4.
14. Бугаєвич І. Шевченкові кобзи. *Народна творчість та етнографія*. 1989. № 2.